

¹⁰ Bartoniek Emma: A magyar királykoronázások története. (Budapest, 1987. A Magyar Történelmi Társulat kiadása 54-57. p.)

¹¹ Eckhart Ferenc: Magyar alkotmány- és jogtörténet. (Budapest, 2000. Osiris Kiadó. 30-31. p.)

¹² „Scepusiensis comes, idemque vaivoda, magnus et clarus antea, maior et clarior haberi coepit: spesque omnes Pannoniorum in eo sitae esse videbantur, hunc solum asperrimo bello prudenter suscepto, et felicissime confecto pristinum libertatem eis restituitse praedicabant, ...” Nicolai Isthvanfi: Liber VI. (76-77. p.)

¹³ Kulcsár Péter: A Jagelló-kor. (Gondolat Kiadó. 1981. 151-156. p.)

¹⁴ „Dum de his Uladislaus anxio animo consultat, oportune Budam

venit missus a Caesare Iohannes Cuspianus, tum victoriam de crucigeris agrestibus partam gratulaturus, tum ut de mutuis foederibus, propinquitatis vinculo confirmandis, coepta iam pridem superioribus annis per Iohannem olim episcopum Varadiensem consilia atque pacta bono fine terminaret. ...” Nicolai Isthvanfi Liber VI. (77-79. p.)

¹⁵ „Quae dum agerentur, Emericus Perenius Palatinus, quam dignitatem supremam esse regiaequae proximam supra dictum est, saevissimis articularum doloribus vexatus, Posonii subsistere erat coactus....” Nicolai Isthvanfi Liber VI. (79-80. p.)

Babják Ildikó:

Az adásvétel néhány sajátos esete a vizigótok jogában

A VIZIGÓT JOGFORRÁSOKRÓL

A szakirodalom *Leges Visigotorum*ként jelöli összefoglalóan mindazokat a jogforrásokat, amelyek a nyugati gót jog különböző formában megjelent feljegyzéseit tartalmazzák. A legrégebbi ránk hagyott nyugati gót jogi szöveg az ún. *Codex Euricianus*,¹ amelyet a ZEUMER által megalapozott uralkodó nézet Eurik királynak (466–484) tulajdonít. Ez valamikor 469 és 476 között keletkezett, és egy VI. századi párizsi palimpsestben töredékesen maradt csak fenn: a szövegrészlet a 276. fejezettel kezdődik és a 336. fejezettel végződik.² Jelen munka szempontjából a „De commendatis vel commodatis” cím alatti 278–285. fragmentumok és a „De venditionibus” cím alatti 286–304. fragmentumok kerülnek figyelmünk középpontjába, amelyek szerencsés módon – bár töredékesen – fennmaradtak.

A vizigótok között élő római eredetű lakosság jogainak kodifikálására 506-ban került sor, amelyet szokás ugyan *Lex Romana Visigothorum*ként emlegetni,³ de leginkább a szankcionáló II. Alarich királyról (487–507) *Breviarium Alarici* vagy *Breviarium Alaricianum* név alatt ismert. Ez az első nagyobb római jogi összefoglaló jellegű joggyűjtemény, és nem pusztán azért jelentős, mert még a jusztinianuszi kodifikációt is megelőzte, de több későrómai császári rendeletet továbbított az utókornak.⁴

Leovigild vizigót király (568–586) is bocsátott ki jogi rendelkezéseket, – ezt Sevillai Isidor tanúsítja – de ezek nem maradtak ránk.⁵ Az a tény is valószínűsíti Leovigild szabályalkotását, hogy egyik utódja, Rekisvinth király (653–672) 654-ben kiadott két olyan jogi összefoglalást tartalmazó kéziratot, amelyben 319 rendelkezést „antiquaként,” régiként jelöl meg, és eredetüket Leovigildre vezeti vissza. A gótok és a rómaiak jogának kettősségét tehát Rekisvinth számolta fel azzal,

hogy a 654-es toledói zsinaton egységes törvénykönyvet bocsátott ki, amely már a királyság összes lakosára érvényes volt, származástól függetlenül.⁶ Rekisvinth ezzel hatályon kívül helyezte II. Alarik törvénykönyvét és a jog személyszerűségének (*ius personale*) elve „egy csapásra” területi elvvé alakult át a Vizigót Birodalomban.⁷ A két kéziratban fennmaradt összefoglalás egyébként két név alatt „fut” a szakirodalomban,⁸ van ahol *Lex Visigothorum*ként,⁹ van ahol *Lex Visigothorum Reccesvindianaként*,¹⁰ legtöbb esetben pedig *Liber iudiciorum*ként, azaz Határozatok könyveként bukkan fel. (Cikkem során magam ez utóbbi megjelölést alkalmazom.) A mű régebbi és újabb királyi törvények csoportjaira tagolódik, ezek közül a régebbiek köre – „Antiquae” (*Antiquae emendatae*) megjelöléssel¹¹ – Leovigild király törvényeivel zárul. Leovigild szabályalkotását látszik az is megerősíteni, hogy az „antiqua” fejezetek mellett a *Liber iudiciorum*ban csak azon vizigót uralkodóktól maradtak meg rendelkezések, akik Leovigild után éltek. Az viszont nem állapítható meg teljes bizonyossággal, hogy az „antiqua” szabályok tényleg régebbi eredetűek-e, vagy Leovigild utódai esetleg változtattak, csiszoltak rajtuk valamennyit az évtizedek során.

Ervig (680–687) uralkodása idején 681-ben ismét kiadták Rekisvinth király jogi feljegyzéseinek újraszerkesztett változatát, az ún. *Lex Visigothorum renovata*,¹² amely két kézirat formájában maradt fenn. Ezek után a *Lex Visigothorum vulgata*, egy olyan több mint húsz kéziratban összefoglalt egyszerűbb, világosabb fogalomrendszerű „vulgátagyűjtemény”¹³ következik, amelynek nem ismerjük pontosan a keletkezési idejét, de már tartalmazza az Egica király (687–702) által a korábbi szabályokhoz írt novellákat is.

A korai vizigót jogkönyvek közül a *Codex Euricianus* kifejezetten a vizigót lakosságra vonatkozott, tehát a jog személyszerűségének elvét követi, a „fiatalabbak,” mint Rekisvinth jogkönyve már a területi hatályú, a keresztény gondolkodásmód mind több jelét hordozza magán, és a római jog határozott befolyása érezhető rajta.

Annak érdekében, hogy az árucserre területén felmerült problémákról többet tudjunk meg, a nyugati gót jogforrások közül elsősorban a *Liber iudiciorum*ot kell megvizsgálni, amelyet – ahogyan azt korábban említettem – a VII. század folyamán a vizigót királyok többször újraszerkesztettek és továbbfejlesztettek.¹⁴

Más koraközépkori szokásjogi gyűjteménnyel összehasonlítva, a vizigótok joga szokatlan gazdagságot mutat, adásvétellel kapcsolatos szabályozási igényük mindenképp ennek benyomását kelti. A Liber iudiciorum V. könyve a „De transactionibus” (Az ügyletekről) nevet viseli. Ezen könyvön belül a 4. cím („De commutationibus et venditionibus”) alatt 22 szabály található,¹⁵ amelyek közül az első a cserének ugyanolyan érvényeséget és hatályt biztosít, mint az adásvételnek, amellyel ezen ügyletek egyenrangúságát kívánták kifejezésre juttatni.¹⁶ A 4. cím ezt követő rendelkezései az adásvételi szerződés megkötésével és azon vételár-megfizetési kérdésekkel foglalkoznak, amelyekről a szabályalkotók úgy gondolták, hogy rögtön a szabályozás elején tisztázni kell.

A Liber iudiciorum V. könyvének 4. címe a cseréről és az adásvételről logikusan felépített konstrukció. A szabályozás a szerződéskötéssel kezdődik, majd a pretium megfizetésének kérdése felé fordul. E körben azon rendelkezések („erae”) következnek, amelyek megmutatják, milyen hatással volt a vételár megfizetése a szerződés létrejöttére. A következőkben a vétel tárgyára vonatkozó rendelkezések, majd – mint speciális áru – a szolgák adásvételére irányadó szabályok sorakoznak, ahol egyedi eseteket emelnek ki a szolga-kereskedelem kapcsán.

Ezen vizigót jogkönyvet más germán népek szokásjogi gyűjteményeivel összehasonlítva megállapíthatjuk, hogy a vizigótok szabályozási igényéhez fogható máshol nem lehet találni. Mind a szabályok számát, mind pedig a rendszerezésre irányuló igyekezetet tekintve a Liber iudiciorum kiemelkedik a germán jogforrások közül.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy minden, az adásvétellel kapcsolatos kérdés a fent nevezett cím alatt került volna tárgyalásra. Azt sem jelenti, hogy az adásvételre vonatkozó kérdések a Liber iudiciorumban a maguk teljességében összefoglalást nyertek volna. Érthető tehát, hogy a tolvajtól való tudatos vagy nem tudatos vásárlás szabályai a „De furtibus et furtis” cím alatt kaptak helyet.¹⁷

A Liber iudiciorum tehát, még ha nem is átfogó jellegű, de tervekkel telinek és – más jogforrásokkal összehasonlítva – gazdagnak tűnik, vagyis így tünteti fel magát. Ezzel azonban még semmit sem mondtunk arról, hogy a benne megjelenő szabályok az árucserre rugalmassága tekintetében megfeleltek-e egy fejlettebb kereskedelmi igény szükségleteinek.

A „RÉSZLETRE VÉTEL” LEHETŐSÉGEI

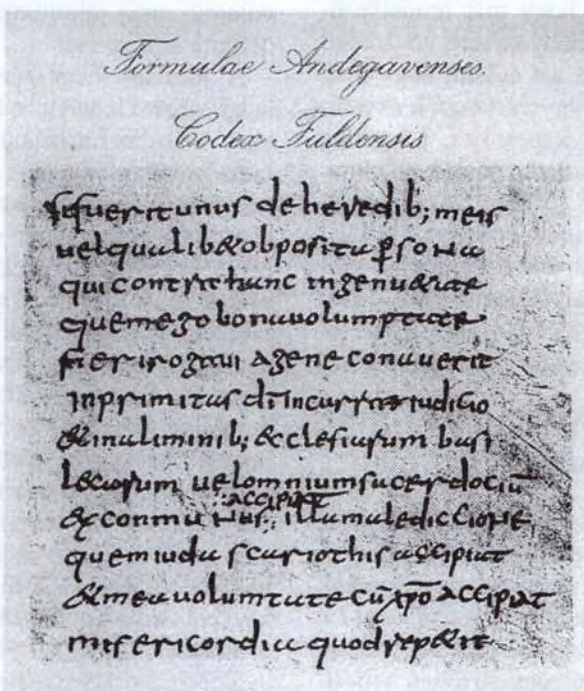
Tekintettel arra, hogy jelen munka során kizárólag az adásvételi szabályokat veszem nagyító alá, ezeken keresztül kívánom megvizsgálni azt, milyen mértékben nyitották meg a vizigótok annak lehetőségét, hogy a szerződő felek túllépjenek a készpénzes adásvétel keretein, tehát elválasszák egymástól a szerződéskötés és a szolgáltatások teljesítésének mozzanatát.

Kiindulópontként térjünk vissza időben az V. századi Codex Euricianushoz, melynek 286. szakasza szinte változatlan szöveggel a Liber iudiciorum V, 4,3. szakaszában ismét felbukkan.¹⁸ Ezek szerint egy írásba foglalt adásvételi szerződés teljes erővel bír. Egy másik szakasz azt mondja ki, hogy e szerződésben fel kell tüntetni a szerződéskötés napját és évét.¹⁹ Ugyanez érvényesül, ha – bár nem foglalták írásba a szerződést – a vételár átadását tanúkkal bizonyítani lehet. Ha ezt szorosan értelmezzük, kétségeink merülhetnek fel afelől, vajon a szerződés írásba foglalása

esetén is szükséges volt-e a vételár átadása. Ha megnézzük azon alábbi szabályokat, amelyek a szolgáltatás nem teljes mértékű teljesítése esetére is kimondják a szerződés érvényes létrejöttét, akkor lehetségesnek tűnik az, hogy az adásvételi szerződés lényegi elemének a vételár megfizetését, nem pedig a megvett dolog hiánytalan átadását tekintették. A szerződést létrehozó mozzanatot pedig okirattal vagy tanúkkal lehetett később bizonyítani.

Ahogy már korábban utaltam rá, a teljes vételár megfizetésével megvalósuló szerződéskötés mellett fennállt annak a lehetősége, hogy „pars pretii data est et pars promissa,”²⁰ azaz a vételárnak csak egy részét adják át, másik részének átadását pedig „csak” megígérik. E konstrukció előnye, hogy nem hiúsult meg a szerződés pusztán amiatt, hogy a vevő nem tudta a szerződéskötéskor rögtön megfizetni a teljes vételárat.

Ha a kitűzött időpontban sem egészítik ki a hiányzó résszel a vételárat, akkor kamatot kell fizetni, vagy – a felek megállapodása alapján – vissza kell adni a vétel tárgyát. Természetesen az eladó fizetési haladékot is adhatott a vevőnek a vételár kiegészítésére. Mivel mindezekről nem áll rendelkezésünkre több információ, továbbra is kérdéses, hogy az adásvételi szerződés azon módjának esetén, amikor a vételárnak csak egy részét fizeti ki a vevő a vétel tárgyának átvétele mellett, a vételárrész megfizetése, vagy pedig a dolog átadása hozza létre a kötelmet a szerződő felek között. Ez utóbbi

eset mindenképp az ügylet „elnehezédéséhez” vezetett volna.

Összehasonlítva a többi koraközépkori szokásjogi gyűjteménnyel, a vizigótok ezen szabálya kiemelkedik közülük, hiszen náluk az adásvételi szerződés esetén a részletfizetés lehetővé válik. Bár Lex Baiuvariorum számos javaslatot köszönhet a nyugati gót jognak, a részletfizetéssel kapcsolatos szabályoknak nem találjuk nyomát benne, annak ellenére, hogy már rendelkezésükre álltak a részletfizetés engedélyezésére vonatkozó nyugati gót minták. Ez a tény is azt erősíti, hogy még mindig megfejtetlen a bajor törvényszerkesztők és a vizigót jogi minták, előzmények kapcsolata. Látszólag ugyanis a részletfizetéssel kapcsolatos minták alkalmasak lettek volna a „receptióra”, a bajor törvényszerkesztők mégis felülbírálták a vizigót „ötleteket.” Sokkal kisebb érdeklődésre adtak tehát okot ezen vizigót szabályok, mint ahogyan ezt joggal feltételeznénk. Másrészt viszont a bajor érdeklődés hiányából a vizigót előzmények minőségi hiányosságaira is következtethetünk.

AZ ARRHÁVAL KÍSÉRT ADÁSVÉTEL

Az ügyletkötésre, az ügylet lebonyolítására, különösen pedig a szolgáltatások kicserélésének a szerződéskötéstől való elválasztására az *arrha*, mint foglaló, döntő kihatással volt.²¹ Itt annak lehetőségéről van szó, hogy az *arrha*, tehát egy szimbolikus tárgy vagy pénzösszeg átadásával és átvételével egy jövőben teljesítendő kötelezettséget lehetett megalapítani.

A Lex Baiuvariorumon kívül a korabeli gyűjtemények közül egyedül a Codex Euricianus és a Liber iudiciorum tartalmaz arrhával kapcsolatos szabályokat.

Schwind olvasatában a Lex Baiuvariorum XVI, 10.²²

XVI, 10. Qui arras dederit pro quacumque re, pretium cogatur implere, quod placuit emptori. Et si non occurrerit ad diem constitutum vel antea non rogaverit placitum amplioem, si hoc neglexerit facere, tunc perdat arras et pretium quod debuit, impleat.

Zeumer olvasata szerint a Codex Euricianus 297:²³

CCLXLVI]I. Qui arras pro quacumque acceperit re, [prae]tium cogatur implere, quod placuit. [Empt]or vero, si non occurrit ad diem constitutu], arras tantummodo recipiat, quas [dedi]t, et res definita non valeat.

Az Eurik-féle szöveg megértéséhez a Lex Baiuvariorum *arrha*-szabályait kell felidézniünk, amelyek nyugati gót előzményekre vezethetők vissza. A bajoroknál aki *arrhát* ad bármilyen dologra vonatkozóan, annak ki kell fizetnie azt az árat, amelyben megegyeztek. Ha a vevő nem bukkan fel a kijelölt napon és haladékat sem kér, elveszti az *arrhát* és a vételárat is meg kell fizetnie.

Hogy a kép teljes legyen, vonjuk be az Eurik-szöveg Liber iudiciorum V,4,4-ben található, az Antiqua emendatával jelölt, tehát javított, továbbfejlesztett változatát:

Zeumer olvasatában a Liber iudiciorum V,4,4:²⁴

„Si arris datis pretium non fuerit inpletum.

Qui arras pro quacumque re acceperit, id cogatur implere, quod placuit. Emptor vero, si per egritudinem aut gravem necessitatem, que vitari non potuerunt, ad constitutum non occurrerit diem, quem voluerit pro se dirigat, qui pretium tempore definito perconpleat. Quod si constituto die nec ipsa successerit nec pro se dirigere voluerit, arras tantummodo recipiat, quas dedit, et res definita non valeat.”

A jócskán kiegészített szövegből világossá válik, hogy sürgető lehetett az Eurik-féle szöveg újraszerkesztése. A Codex Euricianusban található *arrhával* kapcsolatos szabályok ugyanis bizonytalan alapokon nyugszanak. Mindenképp kellett tehát néhány megjegyzést fűzni az *arrha* funkcióihoz, és ezt azért tették, mert a korábbi szövegváltozatnál alapvető problémák adódtak, és ezeket valószínűleg nem lehetett „pusztán” egy újraszerkesztéssel orvosolni. A kiegészítések közül most a gazdasági életet érdemben befolyásoló szabályokat kell kiemelni. E körben voltaképpen azon kell elgondolkodnunk, hogy mennyiben fogadhatók el az *arrha* újonnan felvetett lehetséges funkciói. Ekkor azonban az a kérdés is felmerül, hogy a már rendelkezésre álló korábbi minták megfelelő jártasságot biztosítottak-e a törvényszöveg újraszerkesztőinek az *arrha* korábbi jogi alakzatainak megítélésében. Megfelelő tájékoztatást adtak-e a korábbi *arrha*-értelmezések, vagy az utódok elvesztek az átláthatatlan törvényszövegben?

Éppen ezért az a megoldás, hogy *pusztán* azzal a céllal adjanak át valamilyen tárgyat, hogy ekképp jelezzék a szerződéskötés megtörténtét, kevésbé lehetett ismert. Az tűnik inkább valószínűnek, hogy annak biztosítékként alkalmazták az *arrha*-adást, hogy a szerződéses kötelezettséget a fél teljesítse. De ha már mindenképp be akarjuk vonni a szerződéskötésbe a szimbolikus dologátadást, az *arrha* ezen funkcióját csak a tárgy elfogadójának oldalán képzelhetjük el. A tárgy adójának oldalán mindenképpen az a funkciója, hogy az *arrha* elfogadóját biztosítja arról, hogy a szerződésben vállalt kötelezettséget teljesíteni fogja. Ez azonban át is vezet bennünket ahhoz a kérdéshez, vajon mennyire lehet tipikusnak tekinteni a korabeli adásvételi ügyleteknél a szolgáltatások kölcsönösségét.

PRINGSHEIM²⁵ és LEVY²⁶ – ezen szempontból vizsgálva – szankciórendszerként értelmezi a ZEUMER-féle szöveget: ha az eladó nem teljesít, azaz nem adja át a vétel tárgyat, a vételárnak megfelelő összegű büntetést köteles fizetni a vevőnek. Az a vevő, aki nem jelenik meg idejében, csak később, „pusztán” az általa korábban átadott *arrhát* kapja vissza, a büntetés átvételére már nem jogosult. E szerzők a szabályozást semmiképpen sem tekintik „kiegyensúlyozottnak,” továbbá az Eurik-féle szöveg szankciórendszerre történő redukálása mellett a „praetium implere” kifejezést „vételár nagyságú büntetesként” értelmezik.

A ZEUMER-féle szöveg magyarázatát – eltekintve a különböző „színezékektől” – VON GIERKE az alábbiak szerint foglalta össze:²⁷ az eladó az *arrha* elfogadásával

kötelezi magát arra, hogy az eladott dolgot szolgáltatni fogja. Az arrha adója semmire sem kötelezett, sőt akkor is visszakapja az arrhát, ha a kitűzött időpontban nem fizeti ki a vételárat és nem viszi el az árut az eladótól. Ha eltekintünk attól a bizonytalanságtól, hogy a praetium tulajdonképpen nem csak a vételárat, hanem valószínűleg a vétel tárgyát is jelenthette,²⁸ akkor a szabályozás gazdasági célja tisztázatlan marad. Mindez az üzleti gyakorlatban nehézségeket okozhatott. Miért is kötne valaki olyan feltételekkel adásvételi szerződést, amelyek alapján az arrha átadója akkor is visszakapja az átadott biztosítékot, ha nem fizeti ki a vételárat és nem viszi el az adásvétel tárgyát? Természetesen ilyen körülmények között az eladók nem szívesen vállaltak azonnal kötelezettséget arra, hogy a vétel tárgyát szolgáltatni fogják a vevő részére. A vizigót törvényszerkesztők előtt is nyilvánvaló volt az eladó és vevő egyenlőtlen helyzete, melyen „javítgatással” igyekeztek segíteni, és jelen szöveghelyet „arras non recipiat”-ra változtatták.²⁹ További megoldásként bukkan fel a gyakorlatban, hogy esküvel (Treugelöbnis) vagy fogadási összeg letételével (Wette) „polcolták alá” az adásvételi ügyleteket, amelyek az eladó felelősségét erősítették meg.³⁰

A „res definita non valeat” befejezés szintén figyelemre méltó. Bár korábban emptorról és praetiumról volt szó, és az arrhát „pro quacumque re”-ért adták, és mindezzel azt a cél kívánták elérni a felek, hogy egy adásvételt tető alá hozzanak, az ezt megelőző – a vételár megfizetésére vonatkozó, – rendelkezés akkor is „venditio facta”-t mond ki, ha a vevő még nem egyenlített ki teljes mértékben a vételárat.³¹ Ha viszont az arrha-szabályok között a felek megállapodása csak a „res definita”-ként jelenik meg, ez sajátos ügyletbonyolításnak tűnik.³² Így az arrhát nem az adásvételi ügylet megkötésének jeleként tüntetik fel, hanem azt megelőzően, az adásvétel lebonyolítását célzó megállapodás létrehozása érdekében adták, tehát nem valószínű, hogy az arrha az adásvétel tipikus szerződési eleme lett volna. Sokkal inkább úgy tűnik, hogy egy összetett megállapodást, a szolgáltatás módját és idejét (quod placuit) szimbolizálta. Ha ekképp kezelték az arrhát, – különösen, ha nem fűztek hozzá olyan biztosítéki funkciót, mintha a zálog egy fajtájának tekintették volna, – akkor az arrha visszaadásának mozzanatát a megállapodás felbontásának jeleként értelmezhetjük.

Mindezek után a szöveghely értelmezésének megoldását onnan kell indítani, hogy a Codex Euricianus 297. cikkelyének első mondatában az eladót akképp emlegetik, mint aki megkapja az arrhát és ezzel szolgáltatásra lett kötelezve. Ha abból indulunk ki, hogy egyik szolgáltatást sem teljesítették a felek, nyitva marad az a kérdés is, hogy vajon a vevőnél, vagy az eladónál vagy esetleg mindkettőjükénél fennáll-e a szolgáltatások azonnali kicserélését megíúsító külső tényező? Röviden: ki akadályozza az ügylet gyors lebonyolítását? Az esetek többségében valószínűleg az egyik fél szolgáltatása teljesítést nyer.

Az arrhából magából viszont nem látható, milyen tartalmú megállapodást kötöttek a felek, és az milyen gaz-

dasági célt szolgált. Lehetséges, hogy a felek célja az arrhával az volt, hogy meggátolja az eladót egy időközbeni újabb elidegenítésben,³³ de az sem zárható ki, hogy az eladó előzetesen kívánja meghatározni a vételárat és esetleg az egyéb ügyleti feltételeket. Ha tehát az eladó előre tesz erőfeszítéseket a szolgáltatás teljesítése érdekében, pl. beszerzi az árut, akkor érthető, hogy arrha alkalmazásával akarja biztosítani azt, hogy a vevő majd kifizeti és el is viszi az árut.

Ezen példák az arrha-adásban megnyilvánuló kölcsönös kötelezettségvállaláson alapulnak. Mégis érdemes elgondolkozni azon, vajon miért nem akarthatta az eladó a szerződéskötés és a vételár kifizetése közötti időszakban – esetleg jobb áron – eladni áruját, miért érte meg neki a kötött áron való eladás, és miért érte meg neki erőfeszítéseket tenni az árubeszerzés érdekében, ha a vevőnek mindvégig a kezében maradt azon jog, hogy eldöntse, kifizeti-e a vételárat és elviszi az árut, vagy nem tart igényt a dologra, és később, még az arrhát is visszakapja? A vizsgált szöveghely második mondatának „javítatlanul” ránk maradt szövege azt kínálja fel lehetőségként, hogy a „si non occurrerit ad diem constitutum” mondatrészt az eladóval hozzuk kapcsolatba. Így arra a megállapításra juthatunk, hogy ha az eladó nem kerül elő a meghatározott időpontban, a vevő visszakapja az arrhát és a megállapodás érvényét veszti. Ezen változtatás ránézésre semmilyen előnyt nem mutat, úgy tűnik inkább, az eladónak biztosítja a döntési jogot arról, hogy teljesít-e a vevő felé, vagy sem. Hogy miért éri meg a vevőnek kötelezettként ilyen megállapodást kötnie? Erre egy lehetséges válasz adódik. Ha feltételezzük, hogy az eladónak először be kell szereznie az árut, akkor érthető azon érdeke, hogy tőle a vevő el is vigye azt és ki is fizesse. Ezáltal az arrha átadását úgy értelmezhetjük, mint a vevőnek az áru kifizetésére és átvételére vonatkozó kötelezettségvállalását.³⁴ Másrészt viszont bizonytalanság övezte az ügyletet a tekintetben, hogy a kért árut be tudja-e szerezni az eladó. Ennek kockázatát a vevő nem vállalhatta fel. Ha az eladó nem tudott a megállapodásnak megfelelően teljesíteni, ez azt jelentette a vevőnek: „arras tantummodo recipiat”, tehát csak az arrhát kapja vissza, és ezzel a megállapodás érvényét veszti. A vevő védelmét a szerencsésen megszerzett áru eladó általi további elidegenítése ellen csak úgy lehetett biztosítani, hogy az arrhát az áru beszerzésére kellett hogy fordítsa az eladó, és éppen emiatt az arrhát később már nem tudta visszaadni a vevőnek. A kisebb ügyfélkörrel rendelkező kereskedők körében bizonyára nem volt szokatlan ez a situáció.

A felvázolt szövegmagyarázat lehet, hogy a Codex Euricianusban található arrha-szabály megértéséhez segítségül szolgálhat, azonban számos hiányosságot mutat, mivel a Liber iudiciorum ide vonatkozó szabályait nem lehet ugyanígy értelmezni, eszerint ugyanis a vevő még akkor is visszakapja az arrhát, ha nem bukkan fel a kitűzött időpontban.

A nyugati gótok minden bizonnyal ismerték és el is fogadták annak lehetőségét, hogy az eladó és a vevő abban állapodjanak meg, hogy egy későbbi időpontban

egymás között adásvételi ügyletet fognak lebonyolítani. E körben nem csak az olyan készpénzes adásvétel jöhetett szóba, amelyet a vételár halasztott kifizetésével valószínűsített meg, hanem sokkal inkább az a lehetőség is, hogy arrha adásával tető alá hozhatnak egy olyan megállapodást is, amelynél még egyik fél sem teljesíti a maga szolgáltatását, vagy azt csak részben tudta teljesíteni.

Figyelemmel arra, hogy a vonatkozó törvényszövegek meglehetősen áttekinthetetlenek, arra a következtetésre jutunk, hogy az üzleti gyakorlat volt, ami a felek segítségére siethetett az eljárás lebonyolításában és annak megítélésében, milyen előnyöket és milyen kockázatokat hordozott az adásvételi ügyletek említett módon történő létrehozatala. A Codex Euricianus és a Liber iudiciorum e tekintetben nem nyújt elegendő információt.

Az arrha-fogalomnak a Liber iudiciorumban megtalálható kiterjesztése, amely lehetővé tette a vevőnek, hogy a fizetési határidő eltelte után egy harmadik személy útján kifizesse a vételárat, azt jelenti, hogy a mindennapi gyakorlatban továbbra is fennmaradt az arrhadás szokása. Mindazonáltal így sem lett sokkal átláthatóbb az arrhával kapcsolatos vizigót jogi szabályozás. Azon sem kell csodálkoznunk, hogy a vizigót formuláskönyvekben sincs nyoma az arrhával kísért adásvételi ügyleteknek. Ha ugyanis az arrhát egy megállapodás létrehozatalának jeleként kezeljük, akkor tulajdonképpen olyan funkciót tölt be, mint egy okirat, és ekkor már nem is szükséges az ügyletről okiratot készíteni, ezzel tehát meg is magyaráztuk, miért nem lehet olyan okirati mintákra lelni a koraközépkori formulagyűjteményekben, amelyek egy arrha-adással kísért adásvételi ügyletről tudósítanak.

ÖSSZEGZÉS

Tekintettel arra, hogy a koraközépkori szokásjogi gyűjtemények közül a vizigótoké az, amelyik a legnagyobb terjedelemben dolgozta fel a római jogot, és magánjogi sza-

Jegyzetek

- Hermann Nehlsen: Codex Euricianus, (in: Johannes Hoops: Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 5, Berlin–New York 1973. p. 42–47.) uő: Alarich II. als Gesetzgeber – Zur Geschichte der Lex Visigothorum, (in: Studien zu den germanischen Volksrechten. Gedächtnisschrift für W. Ebel, Frankfurt a. M. 1982. pp. 143–203.)
- Gerhard Köbler: Szójegyzék a Leges Visigothorumhoz, Arbeiten zur Rechts- und Sprachwissenschaft Verlag, (Gießen-Lahn 1981). Az Előszó és az elektronikus index fellelhető: www.koeblergerhard.de/elektronischeindizes/El-LexVisigothorum.pdf
- Harald Siems: Lex Romana Visigothorum (in: Handwörterbuch zur Deutschen Rechtsgeschichte 2. – a továbbiakban HRG – szerk. von Adalbert Erler–Eckehard Kaufmann, Berlin 1978. Sp. 1940–1949.)
- Ruszoly József: Európa jogtörténete. Az „újabb magánjogtörténet” Közép- és Nyugat-Európában, (Püski Kiadó, Budapest 1996. p. 26.)
- www.koeblergerhard.de/elektronischeindizes/El-LexVisigothorum.pdf
- A vizigót és a római társadalom összeolvadását elsősorban a vizigótok ariánusról katolikus vallásra való áttérése mozdította elő. 589-ben a toledói zsinaton tért át a gót nemzet a katolicizmusra. Wenzel Gusztáv: Az európai jogtörténetnek rövid vázlata

bályaira nézve ez a legátfogóbb joganyag, szokatlanak tűnhet az a fajta „kuszaság”, amelyet a részletre vétellel és az arrhával kapcsolatos rendelkezések mutatnak.

Jelen munkában fejtegetett megállapítások nem a kereskedelmi ügyletek területén megjelenő korai vizigót jogi gondolkodásmód eredetére és gyakorlatiasságára irányuló kutatást vállalták, pusztán arra igyekeztek rávilágítani, milyen mértékben képesek a korabeli jogi feljegyzések információkat továbbítani a szabályok alapján szolgáló mindennapi jogi problémákról. Ez magyarázza azt az összehasonlító jellegű módszert, amely ugyanazon nép arrha-szabályainak különböző korú jogforrásokban felbukkanó szövegeinek értelmezéséhez szolgált segítségül. Az összehasonlítást nagymértékben elősegítette a szövegek szabályozási tárgyak szerinti rendszerezettsége, és a nagyrészt világos kifejezőmód, még akkor is, ha maguk a rendelkezések meglehetősen „összevisszaságot” mutatnak.

Megfigyelhető azonban a törvényszövegek szerkesztőinek absztrakcióra és arra való törekvése, hogy az adott jogintézmény tekintetében egy átfogó szabályozást adjanak közre. A szövegek ezáltal elért közvetlen hozzáférhetősége a Lex Baiuvariorum tekintetében mutatkozik meg leginkább, a bajor törvényben számos olyan rendelkezés felbukkan, – bár nem tudjuk, hogy a vizigót jogforrások közül melyek szövegét használták fel – amelyet kétséget kizáróan a nyugati gót minták alapján recipiáltak, és ez a korabeli germán eredetű népjogok közötti „átjárhatóságra” világít rá. A vizigót jogot LEVY egyenesen azon „főcsatornának” nevezi, amelyen a burgundok, frankok, bajorok és longobárdok közvetlenül át tudták venni a római jogi gondolkodásmódot.³⁵ Bár arról nincs tudomásunk, hogy a bajor szokásjogi gyűjtemény szerkesztői a többi korabeli rendelkezésükre álló szövegek közül válogatva állították-e össze a maguk joganyagát, mindenesetre meg kell állapítanunk, hogy – mai ismereteink szerint – a vizigót szövegekben a legjobb mintát sikerült megtalálniuk.

(Budapest 1877. Pfeifer Ferdinánd kiadásában, p. 13.) és Katus László: A középkor története (Budapest 2001. Pannonica–Rubicon p. 60.)

⁷ Hermann Conrad: Deutsche Rechtsgeschichte 1., (Karlsruhe 1962. p. 59.)

⁸ The Columbia Encyclopedia, 6. kiadás, 2001. Forrás: www.bartleby.com/65/ge/GermancLw.html

⁹ Hermann Nehlsen, Art.: Lex Visigothorum, (in: HRG 2. Sp. 1966.) és Ruszoly im. p. 26.

¹⁰ Conrad im. p. 59.

¹¹ Conrad im. p. 59.

¹² Conrad im. p. 59.

¹³ Köbler előszavában „Vulgatfassung”: www.koeblergerhard.de/elektronischeindizes/El-LexVisigothorum.pdf

¹⁴ Nehlsen, Art.: Lex Visigothorum, (in: HRG 2. Sp. 1966.)

¹⁵ Lex Visigothorum V,4,1– 22 (in: Monumenta Germaniae Historica – továbbiakban MGH – LL nat. Germ. 1. szerk. Karl Zeumer, Hannover – Leipzig 1972. pp. 217–226.)

¹⁶ A Codex Euricianusban is megtalálható már ez a rendelkezés. Codex Euricianus 293.: „Conmutatio talem qualem emptio habeat firmitatem.” (in: Karl Zeumer: Leges Visigothorum Antiquiores, Hannover 1894. p. 9.)

¹⁷ Lex Visigothorum VII,2,8 és VII,2,9.(szerk. Zeumer pp. 291–292.)

- ¹⁸ Codex Euricianus 286. : "Venditio per scripturam facta plenam habeat firmitatem. Si etiam scriptura facta non fuerit, datum praetium testibus conprobatur, et emptio habeat firmitatem. Venditio, si fuerit violenter extorta, id est aut metu mortis aut per custodiam, nulla valeat ratione." (in: Leges Visigothorum, MGH LL. nat. Germ. I. szerk. Zeumer p. 8.)
- ¹⁹ Lex Visigothorum II.5.2 Antiqua: „De pactis et placitis conscribendis. Pacta vel placita, que per scripturam iustissime hac legitime facta sunt, dummodo in his dies vel annus sit evidenter expressus, nullatenus immutari permittimus." (Zeumer p. 79.)
- ²⁰ Codex Euricianus 296.: "Si pars pretii data est, pars promiss, non propter hoc venditio facta rumpatur; sed si emtor ad placitum tempus non exhibuerit praetii reliquam portionem, pro parte, quam debet, solvat usuras; nisi hoc forte convenerit, út res vendita reformetur." (Zeumer p. 9.)
- ²¹ Erről bővebben lásd: Max Kaser: Das römische Privatrecht 2 (München 1975. pp. 387–388.); Otto Stobbe: Zur Geschichte des deutschen Vertragsrechts (Leipzig 1855. p. 50.), Ernst Levy: Weströmisches Vulgarrecht. Das Obligationrecht (Weimar 1956. pp. 232–233); Werner Ogris, Art. arrha, (in: HRG I, Sp. 230.); Visky Károly: Spuren der Wirtschaftskrise der Kaiserzeit in den römischen Rechtsquellen (Bonn–Budapest 1983. pp. 123–141.); Rudolf Hübner: Grundzüge des deutschen Privatrechts (Leipzig 1930. pp. 535–536); Otto von Gierke: Deutsches Privatrecht 3 (München–Leipzig 1917. pp. 365–366); Andreas Heusler: Institutionen des deutschen Privatrechts I (Leipzig 1886. pp. 84–85).
- ²² Lex Baiuvariorum XVI.10, (in: MGH LL. nat. Germ 5.2. Hannover, 1926. szerk. Ernst Frhr. von Schwind pp. 438–439)
- ²³ Leges Visigothorum (Zeumer im. p. 9.)
- ²⁴ Leges Visigothorum (Zeumer im. p. 219.)
- ²⁵ Fritz Pringsheim: The Greek Law of Sale (Weimar 1950. p. 328.)
- ²⁶ Levy: Weströmisches Vulgarrecht (p. 234.)
- ²⁷ vö. Otto von Gierke: Schuld und Haftung im älteren deutschen Recht insbesondere die Form der Schuld und Haftungsgeschäfte (Untersuchungen zur Deutschen Staats- und Rechtsgeschichte 100., Breslau 1910. pp. 346–347)
- ²⁸ Ezt a következtetést Zeumer vonta le, amikor az általa szerkesztett Leges Visigothorum 549. oldalán a tárgyszavak között felveti: „praetium = res vendita?"
- ²⁹ Stobbe: Zur Geschichte des deutschen Vertragsrecht, p.54.
- ³⁰ von Gierke: Schuld und Haftung, p. 346. és Ogris, Art. arrha, in: HRG I, Sp. 230.
- ³¹ Codex Euricianus 296., lásd feljebb.
- ³² ERNST LEVY: West Roman Vulgar Law. The Law of Property (Philadelphia 1951. p. 160.) Ebben a Breviarium szövegeire emlékeztet, ahol a „definitio pretii” egy adásvétel megkötését jelöli: Lex Romana Visigothorum Codex Theodosianus Interpretatio III,1,1; III,1,4; Gai Epitomae II,9,14. (Berlin 1962. szerk. Gustav Friedrich HAENEL pp. 72–73. és pp. 334–335.; vö. Formulae Visigothicae 11, MGH Formulae 580.és k.o.). Ehhez kapcsolódóan utalok arra, hogy a korábban bemutatott Codex Euricianus 297-ben a megállapodás a resre, azaz a vétel tárgyára vonatkozik.
- ³³ von Heusler: im. pp. 84–85.
- ³⁴ A Codex Euricianus 296.-ban található fizetési szabályozást azáltal kell megkülönböztetnünk az arrha-szabályoktól, hogy a Codex Euricianus 296.-ban a vétel tárgyát már átadták a vevőnek.
- ³⁵ Ernst Levy: Reflection on the first „reception” of Roman law in Germanic States, (Gesammelte Schriften I. Köln–Graz 1941. p. 202.)

Az 1804. március 21-én kiadott Code civil des Français az 1803. márciusa és 1804. márciusa között megszavazott 36 törvényt foglalja magába, egyben a megelőző idők királyi rendeleteinek, helyi szokásjogi rendelkezéseinek hatályon kívül helyezésével a magánjog kodifikációját valósította meg.¹ Nem csupán egy 2281 cikkből álló törvénykönyvről, hanem szerkezetében három önálló részre tagozódó koherens egységet megvalósító kódexről van szó.²

A Code civil fogalmazói és első kommentátorai a kódex szellemiségét igyekeztek felszínre hozni, vagyis feltárni a munka valódi természetéből eredő, a technikai szerkesztés alatt rejlő jogpolitikai és jogbölcseleti elveket.³ Kihasnálva a kodifikáció szimbolikus erejét, a fogalmazók a Code történetét is kifejezésre kívánták juttatni, mely valójában a Portalis által írt Discours préliminaire-ben öltött testet.⁴ Miként Portalis maga is kifejtette, a Code civil valójában a kompromisszumok kódexe, hiszen az írott jog és a szokásjog között felhalmozódó feszültséget teljes mértékben feloldotta, és egyben az ország északi és déli részén élő és működő jogászok között minden ellentétet és vitát megszüntetett.⁵ E szakszerűen elkészített mestermunka⁶ vonatkozásában Portalis kifejti, hogy a Code civil az ancien droit és a forradalmi jogalkotás középútján foglal helyet, azonban az ancien régime és a forradalmi örökség jogi hagyományából csak a legkiválóbbakat használja fel.⁷ E körben hosszasan vitázik arról, hogy a Code civil inkább tekinthető reakciónak, mint forradalminak, vagy éppen fordítva; a kérdés megítéléséhez a Code egyes részeit

Takács Tibor

A Code civil történeti és doktrinális értelmezése

külön kell vizsgálni.⁸ Az 1804-ben kiadott eredeti szöveg teljes mértékben ellentétben áll a Cambacérés által a forradalom időszaka alatt elkészített javaslatokkal.⁹

A Code civil jelentőségét a napóleoni kor jogának fényében ítélni lehet meg a legteljesebben. A magánjogi kódex kidolgozása alatt a konzuli kormányzat a büntetőjog, a polgári eljárásjog és a kereskedelmi jog¹⁰ szabályainak kodifikálására irányuló munkálatokra is megbízást adott.¹¹ Tekintve, hogy az elsődleges cél a magánjog kódexének megalkotása volt, minden más jogterületen megvalósítandó kodifikáció csak másodlagos szerepet kapott, és valójában csak a Császárság időszaka alatt válhatott valóra.¹²

1814–1848 között a politikai berendezkedés gyakori változása ellenére, csupán a Code civil néhány rendelkezését módosították.¹³ Egy újonnan alkotott és szakralizált kódex¹⁴ tekintetében minden jogász szükségét érezte egy szövegkritikai magyarázatnak, vagyis a szöveget pontosan követő magyarázatnak.¹⁵ Az exegetikai módszerben a törvénnyel azonosított jog megismerésének egyetlen eszközét látták, míg a jelzett időszakban felmerült a történeti, dogmatikai és exegetikai módszer